

»PO POLJU ŽE ROŽCE CVETEJO...«

Prispevek k raziskovanju interetičnih vplivov v ljudski pesmi
Zmaga K u m e r

Od prvih zapisovalcev naših ljudskih pesmi pa do današnjih dni se je jeziček na tehtnici zanimanja vedno nagibal bolj na stran pripovednih pesmi. Tudi raziskovalci — če jim ni šlo predvsem za melodijo — so raje segali po baladah kot po drugih pesmih, ker se zanimiva zgodba že sama ponuja v raziskavo. »Še mikavneje je gledati, kako so se baladni obrazci . . ., sprejeti od drugod, pri nas popolnoma spremenili ali dobili vsaj čisto novo duhovno vsebino.«¹ Pri pripovednih pesmih je včasih lažje kaj povedati o starosti primera, ker pomagajo datirati že nekateri vsebinski motivi. To, kar pri pripovedni pesmi velja za nekakšno odliko — visoka starost — manjka večkrat pri drugih, zlasti ljubezenskih pesmih. Okoliščina, da jih po času nastanka ne moremo staviti vsaj nekam v srednji vek, je bila vedé ali nevedé vedno majhen kamen spotike in vzrok, da se pri raznih pregledih naše ljudske poezije opravi z njimi na kratko, z nekaj stavki in se jih nekako odrine, češ »več bo moralo dognati šele natančnejše raziskovanje.«²

In vendar je marsikatera novejša lirski pesem vredna prav tolikšne pozornosti kot kakšna častitljiva stara balada, saj se ob nadrobnejšem raziskovanju lahko razkrijejo zanimive zakonitosti nastajanja in razvoja ljudske pesmi, pa tudi zveze z izročilom drugih narodov, česar na prvi pogled še slutiti ne bi. Prava presenečenja doživljamo včasih ob pesmi, ki so tako vsakdanje, da se mnogim zbiralcem niso zdele vredne zapisa, češ da jih vsak pozna, navsezadnje pa prav zato celo v Štrekljevi zbirki ni sledu o njih.

Ena takih novejših pesmi je ljubezenska *Po polju že rožce cvetejo*. V Štrekljevi zbirki (= Š) je objavljen en sam primer, št. 7005 med vojaškimi v IV. zvezku; še to je samo odlomek. Naslov *Razložek med drugimi in med vojaki* opravičujejo kitice, v katerih se našteva, kako rožice cveto, kosci kosijo, tičke pojo, fantje pa gredo na vojsko. J. Glonar, Štrekljev naslednik pri urejanju zbirke, pravi v uvodu *IV. zvezka* na str. 62, da je ta pesem nastala po nemški in da je zanjo našel predlogo v pesmarici Fr. Šajta iz Grlove pri Ljutomeru. Nemara prav zato ni maral sprejeti

¹ Iv. Grafenauer, Narodno pesništvo. Narodopisje Slovencev II. Ljubljana 1952, 24.

² Grafenauer, Nar. pesništvo, 46.

v zbirko še kakšne variante, popolnejše od objavljene, čeprav je bila pesem že takrat razširjena.

To, da smo jo prevzeli od nemških sosedov, bi ne bilo nič posebnega, da se ni ob tem spremenilo nekaj bistvenega: iz prvotne balade je postala ljubezenska-vojaška, iz pripovedne lirska pesem.

Nemška balada ima naslov *Der eifersüchtige Knabe* in je razširjena po vseh nemških deželah. Peli so jo tudi po nekdanjih jezikovnih otokih.³ Najstarejši primer je iz Alzacije. Besedilo je zapisal Goethe leta 1771, melodijo pa njegov prijatelj Jakobi 1776, kakor so jo peli pri njem doma v Düsseldorfu. Pesem je še vedno živa, kot dokazujejo zvočni posnetki zadnjih let v zbirki osrednjega nemškega instituta Deutsches Volksliedarchiv v Freiburgu. Okrog leta 1952 so jo zapisali celo kot otroško rajalno igro, podobno tisti znani *Marička sedi na kamenu*.

Vsebina je taka-le: Fant prijezdi k ljubici, ki ga povabi, naj jo kratkočasi. On pa se pritoži, da ga zaradi nje boli srce, potegne nožič iz žepa in jo zabode. Ko vidi okrvavljeni nož, se zgrozi, sname prstan z roke in ga vrže v morje od žalosti, da nima več ljubice. Na koncu je še nauk, da se tako zgodi, kadar dekle ljubi dva fanta.

Po mnenju nemških folkloristov je balada izšla iz neke viteške pesmi tipa »Tageslied« iz leta 1524,⁴ in je sama postala izhodišče za več obdelav teme o umoru iz ljubosumja. V zapisu, objavljenem leta 1808,⁵ verjetno iz pokrajine Hessen, je osrednji prizor dobil daljši uvod: v maju, ko cveto rože, trobentači zatrobijo in vojaki morajo na bojno polje; dekle obžaluje, da pojde fant z njimi, ko pa jo ob vrnitvi zagleda na pragu in jo pozdravi, češ da mu je všeč, mu ona odgovori, da ima že davno moža. Sledi prizor z umorom in kitica o prstanu; na koncu pošlje fant pozdrav staršem, češ da ga ne bo več domov.

Leta 1817 je bil objavljen primer iz pokrajine Kuhländchen,⁶ v katerem fant ne gre v vojsko, ampak na tuje, pa mu je takoj po odhodu žal in se vrne; vse drugo je kot v prejšnjem primeru, če ne štejemo manjših sprememb v nekaterih kiticah.

V dunajski okolici je bila okrog leta 1820 zapisana varianta,⁷ v kateri izzove fantovo ljubosumje dekletova šala, češ da fantu — tokrat je piskač, ki pride igrat pod dekletovo okno — ne odpre, ker ima v kamrici že drugega, če ne dva ali tri. Osrednji del pesmi je spet isti kot v prejšnjih primerih, zanimiva pa je zadnja kitica, ki vsebuje vprašanje, kdo si

³ Prim. L. Erk-Fr. M. Böhme, *Deutscher Liederhort*. (= cit. EB), št. 48, Hildesheim-Wiesbaden, 1963 (ponatis); A. Anderlüh, *Kärntens Volksliedschatz*. 2. Abt., 1. Bd. *Balladen-Romanzen*. Klagenfurt 1966, št. 35; J. Meier, *Balladen*. 1. Teil., Leipzig 1935, št. 20; J. G. Herder, *Stimmen der Völker in Liedern*. Leipzig 1957 (ponatis), št. 6; A. v. Arnim-C. Brentano, *Des Knaben Wunderhorn*. München 1957 (ponatis), str. 195; L. Röhrich-R. W. Brednich, *Deutsche Volkslieder*. Bd. I. *Erzählende Lieder*. Düsseldorf 1965, št. 38; A. Hauffen, *Die deutsche Sprachinsel Gotschee*. Graz 1895, št. 89; *Deutsches Volksliedarchiv* (= DVA), rokopisno gradivo (Za fotokopije se zahvaljujem kolegi R. W. Brednichu!), itd.

⁴ EB, št. 48, str. 165

⁵ Wunderhorn II, 17.

⁶ EB, št. 48, str. 168.

⁷ EB, št. 48, str. 169.

je pesem izmislil, in odgovor, da je bil to piskač, ki je umoril svojo ljubico.

Primer, ki je bil zapisan leta 1812 in je shranjen v univerzitetni knjižnici v Bonnu,⁸ pa je vsebinsko še drugače zasukan: Dekle sprašuje fanta, če je res, da se bo poslovil in kdaj da se vrne; odgovori ji, da tega ne ve, a v tujini da jo bo kmalu pozabil; res odpotuje, v tujini pa obžaluje nepremišljeno besedo in se vrne; ljubica stoji na pragu in na fantov pozdrav odgovori, da je ne sme pozdravljati, ker že ima drugega moža in zraven še kavalirja, ki jo preživlja; fant se razhudi na obrekljive jezike, ki da so nalagali oba, se še opravičuje, da je upal v tujini obogateti, ljubica pa ga odslovi, češ da je nekoč bil njen ljubi, zdaj ne več.

Končno naj zaradi popolnosti omenimo švicarsko varianto, objavljeno leta 1818,⁹ ki je še bolj samosvoja: V Aargau sta se dva imela rada in fant je moral na vojsko; ko se čez leto dni vrne, stoji Anneli na pragu in na njegov pozdrav, češ da mu je všeč, odgovori, da ima drugega moža; fant odide, joka in na materino vprašanje odvrne, da je žalosten, ker nima več ljubice; mati pa mu očita, zakaj ni ostal doma.

Iz navedbe kraja in letnic zapisa oziroma objave lahko sodimo, kako hitro se je ta pesem širila po vsem nemškem ozemlju ter kako se je pri tem izpreminjala. Komaj nekaj let so zapisi vsaksebi, pa kakšne razlike med njimi! Zanimivo je, da so bile variante, ki bi morale biti po neki logiki o zakonitosti razvoja mlajše (brez tragičnega konca, npr. tista iz Bonna ali pa švicarska) zapisane prej kot one, ki so navidez starejše (z umorom na koncu).

Priljubljenost pesmi dokazuje veliko število zapisov, vendar lahko vse razvrstimo v šestero skupin; njih predstavniki so zgoraj navedeni primeri. Manjše spremembe v oblikovanju posameznih motivov in kitic pri tem niso ovira. Značilno je, da se obrazci razlikujejo med seboj po začetnih verzih. Najstarejši — zastopa ga Goethejev zapis — se začinja z verzom *Es stehen (leuchten) drei Sterne am Himmel*; zelo pogost je začetek *Nichts Schönres kann mich erfreuen* ali *Es kann mich nichts Schönres erfreuen* (gl. hessenski zapis in njemu podobne od drugod); v zapisu iz Kuhländchen je prvi verz *Ein Knab ins fremde Land wol gieng*, v dunajskem *Es war einmal ein Pfeifer*; skupina, ki jo zastopa varianta, objavljena v Bonnu, se začinja *Ach Schätzchen, ich hab es erfahren* i. pd., švicarski obrazec pa navezuje na balado *Schloss in Oesterreich*, ko začinja *Im Aargau sind zweu Liebi / die hättid enandere gern*.

Ritmično-metrični obrazec besedila je daktilski distih osmerca in sedmerca z anakruzo, kitice pa so po pravilu štirivrstične z rimo ali asonanco *abab*. Melodija se po ritmu prilega besedilu in 6/8 takt dopušča tudi trohejski ritem besedila, ki se v resnici pojavlja v nekaterih verzih. Zvočna in tekstovna kitica se sprva skladata tudi po obliki, že zelo zgodaj pa je melodija postala petdelna. Prim. EB, št. 48, po pesmarici iz leta 1818.

⁸ Meier, Balladen, 147.

⁹ EB, št. 49.

Es stehen drei Sterne am Him - mel,
 die ge - ben der Lieb ei - nen Schein.
 Gott grüß euch, schönes Jungfrä - lein!
 ja, ja, Jungfrä - lein.
 wo bind ich mein Rös - lein hin?

Potem se je melodija spet skrajšala: odpadli sta dve frazi na začetku, zato pa se je ena pritaknila na koncu. Sprememba v strukturi zvočne kitice je povzročila še spremembo tekstovne: iz štirivrstične (MNORP) je postala dvovrstična s ponovitvijo drugega verza (MRNN). Posledica tega je bila, da so mnoge variante iz skupine z začetkom *Es kann mich nichts schöneres erfreuen* izgubile prva dva verza in se zdaj začenjajo *Die Rosen* (tudi: *Drei Rosen*), *die blühen im Garten*. Prim. DVA A 201.477 in DVA A 64.042:

*Es kann uns nichts Schöneres erfreuen
 als wenn es der Sommer angeht.
 Da blühens die Rosen im Walde,
 ja, ja Walde,
 Soldaten die ziehen ins Feld.*

*Es blühen drei Rosen im Garten,
 ja, ja wohl im Garten,
 Soldaten ziehen ins Feld,
 Soldaten ziehen ins Feld.*

Kdaj se je izvršila preobrazba nemške pesmi, je stvar, ki jo bodo dognali nemški narodopisci; zapisi kažejo, da je bilo potrebno več vmesnih stopenj, preden se je nova oblika ustalila, čeprav tudi starejša ni izgubila. Verjetno so na prelomu stoletja ponekod že začenjali z verzom *Die Rosen, die blühen im Garten* i. pd. in nekako v tem času smo morali pesem spoznati tudi Slovenci. Nemško besedilo v Šajtovi pesmarici izza let 1863-68 se sicer začnja še po starem *Wenn mir der Sommer an-*

fängt / *Da blühen die Rosen im Garten*,¹⁰ Rodetov zapis izpred leta 1903 pa že po novem *Po polju pa rožce cvedejo*. Rodetova varianta je po vsej priliki le odlomek, ki so ga podaljševali s pridevanjem vsebinsko neodvisnih kitic (gl. opombo k Š IV/7005). Kar težko bi verjeli, da je ta pesem nastala po nemški predlogi, po varianti tiste v Šajtovi pesmarici, kot je trdil Glonar,¹¹ če ne bi poznali še drugih slovenskih primerov, ki se začenjajo enako in so po vsebini nedvomno v zvezi z nemško pesmijo.¹² O tem se prepričamo, če vzporedimo začetne kitice slovenskega in nemškega besedila, recimo Bajukov zapis, objavljen leta 1904, in DVA A 194.193 iz leta 1907:

1. *Že rožce na polju cvetejo,
oja cvetejo,
že fantje na vojsko gredo.*
2. *So fantje se z vojske vrnili,
oja vrnili,
že dekle na pragu stoji.*
3. *Kako pa ti meni dopadeš,
oja dopadeš,
življenje jaz zate bi dal.*
4. *Kako naj jaz tebi dopadem,
oja dopadem,
saj imam že svojga moža.*

1. *Es blühen drei Rosen im Garten,
Julia, im Garten,
Soldaten marschieren ins Feld.*
3. *Und als sie zu Hause gekommen waren,
Julia, gekommen waren,
feins Liebchen stand unter der Thür.*
4. *Wie bist du so hübsch und so fein,
Julia, so fein,
von Herzen gefüllt Du mir.*
5. *Ich brauche Dir ja nicht zu gefallen,
Julia, zu gefallen,
denn ich habe schon längst einen Mann.*

¹⁰ Gl. Š IV, str 62.

¹¹ Šajtove pesmarice trenutno ni najti v Štrekljevi zapuščini, zato o vsebini pesmi ne morem zanesljivo soditi.

¹² Doslej so znane naslednje variante: Fr. Marolt, Slovenske vojaške narodne pesmi. Ljubljana 1915, št. 19; J. Glonar, Slovenska pesmarica, Ljubljana 1940, št. 189; M. Bajuk, Slovenske narodne pesmi I. Ljubljana 1904, št. 29; Rokopisni zapisi in posnetki v arhivu Glasbeno narodopisnega instituta v Ljubljani: 0 1769, zps. J. Vidic 1907 v Št. Pavlu p. Preboldu; 0 2172, zps. R. Vrabl 1908 na Vranskem; 0 3056, zps. Fr. Zacherl 1907 v Predgradju p. Ljutomeru; 0 5187, zps. Iv. Dietrich ok. 1908 v Litiji; 0 9989 zps. J. Žirovnik (= J. Žirovnik, Slovenske narodne pesmi. I, Ljubljana 1933, št. 86); M 23.052, zvočni posnetek iz Zgoše 1959; M 25.448 iz Ribnice 1964; M 26.937 iz Podklanca p. Sodražici 1964; 0 10.025 zps. J. Žirovnik 1908 v Globeli p. Sodražici.

V tem nemškem zapisu je refren izjemoma drugačen, saj so sicer povsod podobni refrenski zlogi kot v slovenskem: *ja ja im Garten, ja jawohl im Garten* ipd.

Če izvzamemo 2. kitico nemške pesmi, ki pravi, da se vojaki na tujem takoj spomnijo doma in je v slovenskem primeru izpuščena, se prvih pet kitic bistveno ujema. Slovenska pesem se navadno konča z dekletovim priznanje, da že ima moža. Le izjemoma je dodana še ena kitica. Tako v zapisu s Štajerskega (O 1769):

*Ko fantič besede te sliši,
gre žalosten od vrteca preč.*

Ali v gorenjski variant (M 23.052):
*Kako boš pri možu ležala,
si fantov navajena bla.*

Ali v gorenjski varianti (M 23.052):
*Le pusti ti svojga možička
pa ljubi le moje srce.*
oz.

*Ljubezen po možu ne vpraša,
ljubezen le srce pozna.*

Zgoraj navedeno kitico iz gorenjske variante vsebuje tudi Glonarjev primer (št. 189 v njegovi pesmarici), vendar že tik za 1. kitico in besedilo je v prvi osebi; taki sta prva in druga kitica v Rodetovem zapisu (Š IV/7005), kar kaže, da je to res odlomek.

Slovenski primeri se skoraj do potankosti ujemajo. Razlike so prav neznatne kot npr. *Ko fantič iz vojske dam pride* proti *So fantje se z vojske vrnili*, ali *Ko dekle na vrtu stoji* proti *Ze dekle na vrtu stoji*, ali *Saj imam že svojga moža* proti *Saj imam že družga moža* itd. Tudi če se pesem ponekod začne šele s kitico *Ko fantič iz vojske dam pride* ali celo z verzom *Kako se ti meni dopadeš*, to ni bistveno, saj ne zadeva vsebine pesmi.

Bistveno je to, da je vsebinska skladnost slovenskih primerov z nemškimi tolikšna, da o zvezi med njimi ni mogoče dvomiti: slovenska pesem je nastala po nemški predlogi. Čeprav se zdi samo preprost prevod, je v resnici več. S tem, da se je slovenski pevec, ki je tuje besedilo presadil k nam, zadovoljil s prvimi petimi kiticami in ni prevedel tudi naslednjih, ki privedejo v tragičen konec, je pesem dobila drugačen značaj: nemška balada je ob presaditvi na slovenska tla postala navadna ljubezenska pesem, prešerna fantovska. Kitica, ki jo ponekod dodajajo, ta učinek še stopnjuje. Čeprav se torej nemška in slovenska po besedilu ujemata, je slovenska bistveno drugačna, saj pripada drugi zvrsti kot njena predloga. Da posamezni verzi niso docela dobesedno poslovenjeni, ni treba niti poudarjati, prevajalec je pač zajemal iz zakladnice slovenskega pesemskega besedišča. Ohranil pa je ritem in metrum: distih daktilskega osmerca in

terco višje in se tudi konča na terci tonike. To je v naši ljudski pesmi znan pojav in si ga razlagamo kot posledico dvoglasnega petja: ker je spremljajoči glas lahko zgoraj ali spodaj, tako da se gibljeta glasova v terciah ali sekstah, pevci pogosto nimajo več pravega občutka za vodilni glas in pojo namesto njega spremljajoči zgornji glas. Da je temu res tako, dokazuje zadnji primer, transkripcija dvoglasnega zvočnega posnetka.

Če primerjamo slovenske melodične zapise z nemškimi, vidimo, da v melodiji največkrat ni velike razlike. Poglejmo npr. DVA A 64.042 in A 173.876 pa našo 0 2172:

Es blühen drei Rosen im Garten, ja, jawohl, im Garten, Soldaten ziehen ins Feld, Soldaten ziehen ins Feld

Ach, Schätzchen, was hab ich erfahren? Ja, ja, er-fahren, was hab ich erfahren von dir? Was hab ich erfahren von dir?

Po polju že rožce cvete -jo, o - ja cvete - jo, že fantje na vojsko gredo.

Zapisi so si krajevno in časovno zelo oddaljeni (slovenski je iz leta 1908 z Vranskega, A 64.042 je bil zapisan med avstrijskimi Nemci med prvo svetovno vojno, A 173.876 pa so peli med drugo vojno povratniki iz nemških jezikovnih otokov v Rusiji) in vendar, kolikšna podobnost! Na naključje pač ni mogoče misliti, ampak moramo priznati, da je slovenska pesem tokrat tudi melodijo prevzela od nemške.

Ali jo smemo po vsem tem še imenovati slovensko? Zakaj ne! Res je cepič s tuje rastline, a se je ukoreninil pri nas in ko se je razrastel, je pogнал naš cvet: tuje besedilo je kljub vsebinski skladnosti povedano po naše, pesem je izpremenila značaj, ker se je izognila vsega baladnega, melodija pa se je ritmično približala slovenskim pesmim, ko se je 6/8 takt preko 3/8 preoblikoval v 5/8.

Končno še vprašanje, kdaj je prišlo do presaditve nemške pesmi na slovenska tla. Najstarejši naši zapisi so iz prvih let 20. stoletja, a takrat je morala biti pesem že precej znana, saj jo je Bajuk uvrstil med navadne, vsakdanje. Šajtova pesmarica iz 60. let prejšnjega stoletja pozna še nemško predlogo, medtem ko poznejši zapisovalci niso dvomili v slovensko pripadnost pesmi. Sodim, da smo se z nemškim izvirnikom seznanili sredi preteklega stoletja, pesem pa smo morali prevzeti nekje na prelomu stoletja, mogoče že v 90. letih, ker le tako je mogla biti v prvem desetletju 20. stoletja razširjena po skoraj vseh slovenskih deželah. Pre-

cej enakšno besedilo in melodija kažeta na en sam vir, en sam prevod. Ker je več zgodnjih zapisov s Štajerskega, bi bilo verjetno, da so bili posredniki Štajerci, nemara vojaki, ki jim je bila všeč pesem o fantih, odhajajočih na vojsko.

Čeprav je obravnavana slovenska pesem tako po besedilu kot po melodiji brez posebne vrednosti, je pa pomembna z vidika interetničnih vplivov. Ob njej lahko spoznamo, da po zakonitosti ljudskega ustvarjanja še tako tesna naslonitev na izvirnik ne more biti dobeseden prevod, ampak da ljudski pevci sprejeto snov vselej prilagodijo domači izraznosti.

SUMMARY

In the introduction the author emphasizes the fact that investigators have devoted most attention to narrative songs as their contents were found to be more interesting. However, those of everyday life, are of no less importance, because they sometimes show the characteristics of origin and development of folk-song.

This is well proven by the love-song »Po polju že rožce cvetejo« which originates from the German ballad »Der eifersüchtige Knabe«. Without investigating the German song the author draws our attention to several phases of its development and has discovered the one which was the basis of the Slovene song. The comparison of both songs shows that the text of the original was abbreviated after the transfer to a different national territory. It also entailed a total change of the contents; the original ballad was altered to a love-song. However, the melody remained much the same, only the rhythm being adapted to that of Slovene songs. From the examples recorded up till now we can infer that the German and Slovene song must have crossed paths towards the end of the last century, for at the beginning of the 20th century the form of the Slovene song was already established and generally known.